

FORMAREA TOLERANȚEI LA ELEVII CLASELOR PRIMARE FAȚĂ DE PERSOANELE CU DIZABILITĂȚI

***Maria PERETEATCU, conferențiară universitară, doctor,
Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți, Republica Moldova***

Abstract: *The article deals with the issues related to the formation of tolerance in young students towards people with disabilities, the concept of tolerance is presented from various points of view of several authors. The article also elucidates aspects of education for tolerance in young students, the characteristics of the tolerant person and the methodology of education for tolerance that facilitates the exploitation of the principles of tolerance in pedagogical communication.*

Keywords: *tolerance, people with disabilities, special educational requirements, individual peculiarities, self-educational attitude.*

Omul este o ființă dependentă în activitatea pe care o desfășoară de ceilalți. Are nevoia permanentă de a comunica și coopera. Întâlnim peste tot în jurul nostru oameni cu deficiențe. Ei sunt percepuți diferit, perceperea lor socială nefiind întotdeauna

constantă, ea variază de la societate la societate, furnizând semnificații diferite, în funcție de cultura și de valorile promovate. Mulți oameni au reticențe față de persoanele cu deficiențe, deoarece au o concepție greșită despre ele. Trebuie însă să înțelegem că sunt niște oameni la fel ca ceilalți, fiind produsul unic al eredității lor și al mediului.

Cerințele educative speciale desemnează acele nevoi speciale față de educație care sunt suplimentare, dar și complementare obiectivelor generale ale educației. Fără abordarea adecvată acestor cerințe speciale nu se poate vorbi de egalizarea șanselor de acces, participarea și integrarea școlară și socială.

Fiecare copil prezintă particularități individuale și de relație cu mediul, trăsături care necesită o evaluare și o abordare personalizată. Copiii cu deficiențe au și ei aceleași trebuințe în creștere și dezvoltare. Acești copii au în același timp și anumite necesități particulare, individualizate. Ei sunt diferiți din punct de vedere al temperamentului, motivațiilor, capacității chiar dacă prezintă același tip de deficiențe. Integrarea copiilor cu CES permite, sub îndrumarea atentă a cadrelor didactice, perceperea și înțelegerea corectă de către ceilalți elevi a problematicii și potențialului de relaționare și participarea lor la serviciile oferite [15].

În ultimii ani, sistemul educațional din Republica Moldova a trecut prin mai multe reforme, care au avut drept scop transformarea școlii „tradiționale”. Elevul nu mai poate fi considerat o problemă, dacă nu se adaptează ritmurilor propuse de învățarea școlară. El este un model de învățare, expresie și dezvoltare. Politicile și strategiile naționale au la bază ideea de educație pentru toți. Educația incluzivă se referă la integrarea în structurile învățământului general a elevilor cu CES pentru a oferi un climat favorabil dezvoltării armonioase și cât mai echilibrate a acestor categorii de copii [17].

Egalitatea de șanse are la bază asigurarea participării depline a fiecărei persoane la viața economică și socială, fără deosebire de origine etnică, sex, religie, vârstă, dizabilități sau orientare sexuală. Din păcate, în Republica Moldova nivelul de toleranță față de persoanele din grupurile vulnerabile și marginalizate este sporit, iar cantitatea și negativismul stereotipurilor corelează și cu distanța socială față de grupurile respective. Despre toate acestea s-a discutat în cadrul unei mese rotunde pe marginea „Studiului privind percepțiile și atitudinile față de egalitatea în Republica Moldova”. Studiul scoate în evidență o serie de elemente importante a percepției publice asupra problemelor egalității și nediscriminării în Republica Moldova [1].

Toleranța este interpretată diferit în limbile popoarelor lumii. Prezentăm în continuare semnificația acestui termen în limbile: română – toleranță – faptul de a accepta, a respecta, a rezista, îngăduință; limba franceză *tolerance* – acceptarea modului diferit de a gândi și acționa; limba spaniolă *tolerancia* – capacitatea de a accepta idei și păreri diferite de cele proprii; limba engleză *tolerance* – disponibilitatea de a fi îngăduitor, răbdător în raport cu alte idei; limba rusă *толерантность* – calitatea de a răbda ceva sau pe cineva, a fi stăpân pe sine, a fi rezistent, a accepta, a ține cont de părerea altora [5].

În diverse dicționare, toleranța este abordată astfel:

- *Dicționar explicativ*: îngăduință, indulgență, atitudine îngăduitoare; capacitatea organismului de a suporta influențe negative ale diferitor factori de mediu; suportarea altor opinii, credințe și comportame [11].

- *Dicționar de filosofie*: acceptarea înțeleaptă a opiniilor opuse, integrarea în convingerile personale a binelui, frumosului, adevărului; îngăduință și indulgență în evaluări prin reflecții profunde și detaliate [12].
- *Dicționar de pedagogie*: respect al ideilor sau sentimentelor contrare; atitudinea de recunoaștere a dreptului altora de a se comporta și de a gândi diferit; particularități individuale ale organizării conduitei umane în condiții nefavorabile ale activității profesionale și ale vieții cotidiene [9].
- *Dicționar de psihologie*: lipsa reacției violente la factori distructivi ca rezultat al scăderii sensibilității; capacitatea de a opune rezistență, de a suporta sau a nu observa influențele negative din partea altor persoane [10]; absența sau slăbirea răspunsului la factori negativi prin reducerea sensibilității la efectele sale; acceptarea liberală de comportamente, credințe și valori ale altora; a tolera stresul, tensiunea, durerea, etc. [12].
- *Dicționarul explicativ al limbii române definește „toleranța” ca*: îngăduință, indulgență, faptul de a tolera, iar pentru verbul tranzitiv „a tolera”, oferă următoarele explicații: a îngădui, a permite, a admite, a suporta, a trece cu vederea. Familia acestui cuvânt este: tolerabil, tolerant, toleranță, tolerantism, tolerare [11].

Toleranța este respectul, acceptarea și aprecierea bogăției și diversității culturilor lumii noastre, expresiilor de exprimare a calității noastre de ființe umane, încurajată prin cunoașterea, deschiderea spiritului, comunicație și libertatea gândirii, conștiinței și credinței. Toleranța este armonia în diferențe, este o cultură a păcii, semnificând acceptarea faptului că ființele umane, prin comportamentele și prin valorile lor, au dreptul de a trăi în pace. În lumea modernă, toleranța e mai necesară ca oricând, deoarece trăim într-o vreme marcată de accelerarea mobilității, comunicației, integrării și interdependenței populațiilor. Promovarea toleranței și modelarea atitudinilor față de diferite opinii în sensul unei deschideri reciproce și al solidarității urmează să aibă loc în școală prin intermediul educației [16, p. 90].

Toleranța presupune respectarea normelor de conviețuire socială și înțelegere a esenței comportamentului uman, fiind o atitudine autoeducativă. În sens larg, prin toleranță se înțelege acceptarea că oamenii sunt diferiți fiecare având o poziție individuală având anumite temeuri și justificări [12, p. 22].

Toleranța este competența de a-l accepta pe celălalt că pe un purtător/exponent al altor valori, al altui mod de a gândi, al altor forme de comportament; prin conștientizarea dreptului de a fi altfel, diferit, accentuarea acestei diferențe; prin privirea celui alt „din interior”, prin tratarea lumii din ambele puncte de vedere: al meu și al celui alt [6, p. 45]. Toleranța presupune respectarea normelor de conviețuire socială și înțelegere a esenței comportamentului uman, fiind o atitudine autoeducativă. În sens larg, prin toleranță se înțelege acceptarea că oamenii sunt diferiți fiecare având o poziție individuală cu anumite temeuri și justificări [18, p. 22]. Toleranța ca fundament al personalității umaniste se exprimă în acceptarea altor stiluri de viață, comportament, obiceiuri, opinii, credințe, idei, diluarea reacției conflictogene ca răspuns la factorii de mediu. Toleranța constituie o problemă de atitudine și de voință: a fi sau a nu fi tolerant – un scop personal care nu poate fi impus, ci, preluat ca valoare individuală, se cuvine a-l induce printr-o fină persuasiune excluzând manipularea [13, p. 56].

Autoarea L. Țurcan vine cu următoarele sugestii privind dezvoltarea curriculară în învățământul primar, accentuează argumentele privind necesitatea de a renova, prin dezvoltare de finalități și conținut, actualul Curriculum la dirigiență pe dimensiunea educație pentru toleranță la preadolescenți, vârsta favorabilă pentru integrarea valorilor toleranței în sensul acceptării diversității și a rezistenței la factorii de mediu. De asemenea autoarea vine cu anumite recomandări metodologice pe dimensiunea educației pentru toleranță [21; 22].

Educația pentru toleranță este lansată la nivel de UNESCO ca răspuns la problematica specifică, constituind un imperativ al lumii contemporane [23].

Strategia de dezvoltare a educației pentru anii 2014-2020 „Educația-2020” proiectează obiective specifice educației pentru toleranță:

- asigurarea unui mediu școlar protectiv, capabil să prevină violența față de copii și să intervină prompt pentru identificarea, referirea și asistența copiilor victime ale violenței;
- dezvoltarea și implementarea politicilor de protecție a copilului; elaborarea suportului metodologic și completarea curriculei de formare inițială și continuă a cadrelor didactice referitor la organizarea instituțională și intervenția lucrătorilor instituțiilor de învățământ în cazurile de abuz, neglijare, exploatare, trafic al copilului;
- instruirea cadrelor didactice și manageriale pentru prevenirea violenței față de copii și integrarea politicilor de protecție a copilului în demersul educațional; dezvoltarea capacităților organelor abilitate cu inspecția școlară în monitorizarea și raportarea situației privind cazurile de violență asupra copilului;
- împuternicirea copiilor, părinților și membrilor comunității să recunoască, să prevină și să raporteze cazurile de violență asupra copilului [20].

Conținutul conceptului educație pentru toleranță apare în contextul unor practici sociale negative: agresivitate și violență, intoleranță (opusul toleranței), indulgență (exces de toleranță), indiferență (autoînfrânare activă a agresivității) [6].

Codul educației stipulează un sistem de principii fundamentale din care se desprinde ideea educației pentru toleranță:

- principiul echității fără discriminare;
- principiul relevanței – în baza căruia educația răspunde nevoilor de dezvoltare personală;
- principiul centrării educației pe beneficiarii acesteia;
- principiul libertății de gândire și al independenței față de ideologii, dogme religioase;
- principiul respectării dreptului la opinie al elevului/studentului;
- principiul asigurării egalității;
- principiul recunoașterii și garantării drepturilor persoanelor, inclusiv a dreptului la exprimarea identității lor etnice, culturale, lingvistice și religioase;
- principiul responsabilității comunității, a părinților și a altor actori sociali interesați;
- principiul promovării personalului din educație [4].

Principiile educației pentru toleranță propuse de UNESCO vizează: acceptarea diversității culturilor lumii, recunoașterea drepturilor universale ale persoanei și a libertăților fundamentale, respectarea națiunilor, egalitatea în drepturi pentru grupuri și

indivizi; promovarea drepturilor și a libertăților altora [23]. Din aceste considerente B. Reardon (2004) formulează principiile de bază pentru practicarea toleranței în școli:

- asumarea responsabilității de a educa prin și pentru toleranță;
- abordarea pozitivă a diversității sociale; dezvoltarea gândirii pozitive în raport cu ceilalți;
- concentrarea permanentă asupra similitudinilor (lucruri care ne unesc și ne fac să ne simțim bine împreună);
- crearea unui climat cooperant în școală [19, p. 32].

Educația pentru toleranță vizează învățarea valorilor toleranței, „acceptarea diversității culturale, etnografice, nutriționale” etc., și ideea că „nu există soluții pentru toate problemele”. Obiectivul general al educației pentru toleranță constituie dezvoltarea capacității de a accepta diversitatea și de a se implica activ în viața socială.

Obiectivele specifice ale educației pentru toleranță vizează formarea anumitor atitudini, capacități și cunoștințe:

- să explice semnificația toleranței;
- să cunoască componentele toleranței;
- să argumenteze necesitatea comunicării tolerante;
- să explice fenomene de intoleranță psihosocială;
- să diferențieze valorile morale de nonvalori pentru a accepta în comunicare diversitatea de opinii de ordin axiologic;
- să comunice empatic;
- să dovedească rezistență în situații de conflict intrapersonal și social;
- să elaboreze principii și reguli de comunicare în spiritul culturii toleranței;
- să evalueze nivelul toleranței în termeni de criterii, indicatori și descriptori;
- să demonstreze competențe afective [21, p. 46].

Conținutul și strategiile educației pentru toleranță este determinat pedagogic de obiective, reflectând dimensiunea axiologică a unor finalități cu grad mai mare de generalitate, incluse în zona politicii, a drepturilor și libertăților fundamentale ale omului. Educația pentru toleranță vizează contracararea influențelor ce ar putea induce frica și excluderea altora. Educația pentru toleranță trebuie desfășurată în familie unde se produce debutul socializării copilului.

Metodologia educației pentru toleranță valorifică logica integrării „noilor conținuturi” în structura curriculumului școlar argumentată la nivel de UNESCO. Strategiile sunt definite ca activități prin care profesorul își administrează acțiunile în vederea atingerii scopului educației pentru toleranță [23, p. 52].

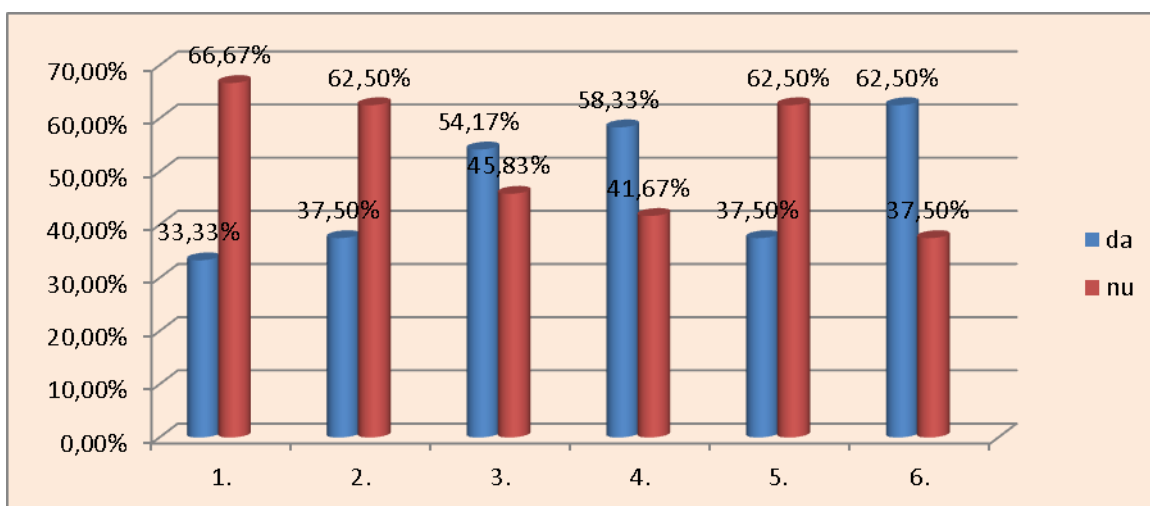
Resursele necesare pot fi identificate și valorificate prin corelația dintre educația/instruirea formală – nonformală – informală. Activitățile specializate, realizabile într-un spațiu și timp nonformal valorifică, îndeosebi, metoda studiului de caz și a dezbaterii demonstrative și problematizate, integrând mai multe procedee și tehnici particulare (fișe – mobile, de opinie, chestionare, discuții în grup și microgrup, microproiecte etc.). În continuare vom prezenta lucrul experimental organizat cu elevii din clasa a III-a:

Scopul: Determinarea nivelului formării reprezentărilor elevilor mici din perspectiva toleranței.

Chestionarul de apreciere a reprezentărilor elevilor despre toleranță conține întrebări prin care am intenționat să aflăm dacă elevii au reprezentări clare despre persoanele cu dizabilități, acceptarea lor în școală și în sălile de clasă. Întrebările din chestionar sunt formulate pentru a afla care dintre categoriile toleranței sunt cunoscute elevilor și dacă acestea sunt satisfăcătoare în pregătirea elevilor pentru viața socială. Datele experimentului de constatare realizat de noi pe un eșantion de 24 de elevi din clasa a III-a cu scopul de a determina atitudinea acestora față de persoanele cu dizabilități, precum și de a identifica factorii care determină respondenții să nu accepte copii cu CES în școala de masă, sunt reflectate în tabelul de mai jos:

Tabelul 1. Factorii ce determină respondenții să nu accepte copiii cu CES, în școala de masă

Afirmația		Elevi CES – 24	
		Da	Nu
1.	Doresc/ nu doresc să am coleg de clasă un copil cu CES	33,33%	66,67%
2.	Doresc/nu doresc să prietenesc cu copii cu CES	37,50%	62,50%
3.	Mă tem /nu mă tem că prezența copilului cu CES va influența reușita mea școlară	54,17%	45,83%
4.	Mă tem/ nu mă tem că învățătorii / administrația școlii vor oferi prea multă atenție copilului cu CES, în detrimentul celorlalți copii	58,33%	41,67%
5.	Cred/ nu cred că locul unui copil cu CES este în școală	37,50%	62,50%
6.	Copiii pot să-l jignească	62,50%	37,50%

Figura 1. Gradul de acceptare a copiilor cu CES

Datele experimentului de constatare realizat de noi demonstrează:

- În clasa experimentală, 66,67% nu doresc să aibă ca coleg de clasă un copil cu CES; Credem că lipsa directă de contact cu copii cu dizabilități este unul din factorii determinanți ai opoziției la incluziunea acestora în sistemul de învățământ obișnuit;

- Este îngrijorător faptul că mai mult de jumătate din copii 62,50% nu doresc să aibă prieteni printre copiii cu CES, probabil că copii nu cunosc particularitățile de dezvoltare a copiilor cu CES;
- Ca un dezavantaj pentru copiii tipici este scăderea calității procesului de studiu în urma incluziunii în clasa a unui copil cu CES. Pentru această idee pledează 54,17% din elevi;
- 58,33% din elevi au o frică față de faptul că învățătorii / administrația școlii vor oferi prea multă atenție copilului cu CES, în detrimentul celorlalți copii;
- Majoritatea copiilor 62,50% nu cred că locul unui copil cu CES este în școală. La general incluziunea copiilor cu deficiențe în școli de masă nu este acceptată de majoritatea respondenților;
- Cu referire la copiii cu dizabilități principalul risc perceput de 62,50% sunt posibilele tratamente ofensatoare, jignitoare la adresa acestora de către alți copii.

Astfel, unii elevi sunt împotriva incluziunii educaționale a copiilor cu CES. Elevii care nu acceptă copiii cu CES, în calitate de colegi de bancă, de clasă sau de școală sunt influențați de teama de a le modifica reușita școlară; de atenția mai puțină din partea profesorilor, de frica de atitudinea altor colegi.

În concluzie, am putea menționa următoarele:

- La etapa experimentului de constatare gradul de acceptare a copiilor cu CES în clasa este destul de scăzut;
- Se constată elemente de intoleranță, discriminare și excludere generate de originea deficiențelor fizice sau mentale, apărute din cauza lipsei de informație;
- Cea mai bună soluție pentru un sistem educativ care să răspundă nevoilor tuturor elevilor se dovedește a fi educația incluzivă, caracterizată prin următoarele principii: dreptul fiecărui elev la educație pe baza egalității șanselor;
- Nici un elev nu poate fi exclus din educație sau supus discriminării pe motive de rasă, religie, culoare, etnie, sex, limbaj, dizabilități;
- Școala se adaptează la nevoile elevilor;
- Diferențele individuale între elevi constituie o sursă de bogăție și diversitate, și nu o problemă;
- Școala incluzivă are la bază un curriculum adaptat în raport cu nevoile copiilor.

Educația incluzivă este valoroasă pentru că fiecare elev este împreună cu ceilalți elevi și poate colabora cu aceștia. Profesorul are datoria de a încuraja acest lucru pentru a evita discriminarea /izolarea elevilor cu CES. Profesorul trebuie să explice celorlalți copii de ce unii dintre colegii lor se comportă altfel. Diversitatea trebuie recunoscută și respectată. Copiii pot fi lăsați să se autodescopere și să descopere singuri modul în care vor lucra împreună cu colegii lor. Cel mai mare obstacol în calea incluziunii este atitudinea negativă.

Realizarea cu succes a educației incluzive prevede întâi de toate stabilirea barierei în procesul de implementare și înlăturarea lor, schimbarea și adaptarea continuă a sistemului educațional pentru a răspunde diversității copiilor și nevoilor ce decurg din aceasta, oferirea unei educații de calitate tuturor în contexte integrate și în medii de învățare comună.

Mai jos prezentăm *Aspecte ale experimentului formativ organizat și desfășurat cu elevii clasei a III-a.*

Scopul: Elaborarea și implementarea programului experimental din perspectiva spiritului toleranței; practicarea toleranței în relațiile cotidiene dintre copiii fără CES și copiii cu CES; manifestarea spiritului toleranței în conduita zilnică.

Toleranța uneori e percepută ca noțiune abstractă. Intoleranța însă e ceva aproape palpabil, ea poate fi observată ușor, mai ales atunci când atentează la drepturile omului.

Toleranța e o atitudine, iar, vizavi de persoanele cu dizabilități intelectuale, ea reprezintă capacitatea de a recunoaște și a respecta convingerile și felul lor de a fi și de a acționa. Toleranța nu înseamnă resemnare sau cedare. Ea este antonimul violenței. A tolera persoanele cu dizabilități nu înseamnă să-ți fie milă de ele. Înseamnă să le accepți așa cum sunt, să crezi în potențialul lor și să le ajuți să-l valorifice. Toleranța se bazează pe acceptarea diferențelor și pe respect.

Subiectele abordate:

- Toleranța față de copiii cu dizabilități;
- Atitudinea față de persoanele cu dizabilități;
- Dar nu suntem toți la fel!
- Incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități;
- Să-i ajutăm pe cei mai triști ca noi [5, 6, 7, 8].

Vom prezenta câteva exemple:

Proiectul 1. Subiectul: Lecția despre toleranță

Scopul activității: Demonstrarea abilităților privind comportamentul tolerant.

Valori și atitudini:

- Respect și încredere în sine și în ceilalți;
- Recunoașterea unicității fiecărei persoane;
- Receptivitate la emoțiile celorlalți;
- Valorizarea relațiilor interpersonale.

Competențe: La sfârșitul activității, toți participanții vor fi capabili să:

- să definească termenul de „toleranță”;
- să identifice cauzele care determină un comportament intolerant;
- să exemplifice situații de toleranță/intoleranță în cadrul relațiilor interpersonale, în familie, clasă, societate;
- să discrimineze consecințele posibile ale intoleranței;
- să demonstreze comportament adecvat situațiilor de toleranță/intoleranță.

Mijloace didactice: fișe de lucru, chestionar, imagini, fișe de autoevaluare.

Evaluare:

- Observarea participanților în timpul dezbaterii;
- Feed-backul oferit prin discuții cu participanții;
- Interpretarea fișelor de evaluare aplicate la sfârșitul activității.

Programul activității:

Exercițiu de „spargere a gheții”:

Fiecare participant va îndoi o coală de scris în patru și va rupe colțul din dreapta sus. Cu toate că respectă aceleași reguli vor apărea forme diferite.

Concluzia: Suntem diferiți, dar trebuie să respectăm aceleași reguli.

Prezentarea obiectivelor dezbaterii – toleranța cu cel de lângă noi.

Organizarea participanților în grupuri mici, prin numărare.

Reflecție individuală – exemplificarea unei situații trăite, când ai asistat la un caz de intoleranță: individual, în grupuri mici, prezentare în fața grupului mare.

Propunem elevilor completarea unei fișe de lucru: „Consecințe”. După ce se finalizează sarcinile de lucru, se vor discuta fișele de lucru, solicitând, în mod selectiv, elevii pentru a prezenta fișele completate.

*Pentru început, elevii vor nota tot ce le trece prin gând atunci când aud cuvintele *toleranță* și *intoleranță*. Cuvintele, ideile vor fi scrise pe tablă.*

Se caută în DEX definiția cuvântului toleranță. Se scrie definiția termenului pe tablă. Prin comparație, se solicită elevilor:

- Să definescă termenul intoleranță.
- Care sunt cauzele/factorii care duc la manifestarea intoleranței?
- Când putem vorbi de un comportament tolerant sau intolerant?
- În ce domenii putem vorbi de toleranță/intoleranță?

Se solicită prezentarea unor cazuri de toleranță/intoleranță din experiența școlară/extrașcolară.

Se solicită elevilor găsirea unor soluții în scopul înlăturării intoleranței în mediul școlar, social.

Intoleranța poate cauza manifestări, conduite agresive și violente. Se propune elevilor un studiu de caz intitulat „Toleranță și conflict în istoria universală”. Se propune elevilor un chestionar cu tema: „Suntem toleranți”.

Evaluarea activității:

- o idee important;
- un comentariu, o apreciere;
- o întrebare;
- o sugestie.

Cuvinte din câmpul asociativ al termenului „Toleranță”: înțelegere, îngăduință, indulgență, răbdare, ajutor/sprijin, dragoste, prietenie, bunătate, susținere, iertare, omenie, cooperare, acceptare, milă/compasiune etc.

*Ca atare, *persoana tolerantă este*: înțelegătoare, bună/blândă, indulgentă, iubitoare, permisivă, omenoasă, răbdătoare, generoasă/darnică, cumsecade, milostivă etc.*

**Persoana intolerantă este*: exigentă, dezaprobatore, intransigentă, neîngăduitoare, neiertătoare, severă, necruțătoare, neînduplecată, egoistă, inflexibilă, neînțelegătoare etc.*

Se discută cu elevii despre situațiile în care se poate manifesta toleranța/intoleranța: în familie (părinți toleranți/intoleranți); la școală în relațiile dintre colegi, cu profesorii, cu personalul nedidactic; față de cei bolnavi; față de persoane de altă religie sau altă etnie; față de toți cei care sunt sau acționează altfel decât noi.

Astfel, putem avea:

- *Înțelegere* – față de colegul care aleargă mai încet la ora de educație fizică;
- *Îngăduință* – față de cei care au altă vârstă decât noi;
- *Răbdare* – în sala de așteptare a cabinetului medical;

- *Bunătate* – față de animalele fără stăpân;
- *Omenie* – față de bătrânul lipsit de putere;
- *Compașiune* – față de invalidul în scaun cu rotile;
- *Iertare* – acordată colegului care te-a jignit;
- *Susținere* – a celui care a pierdut pe cineva drag;
- *Cooperare* – cu profesorii și părinții;
- *Dragoste* – sinceră față de părinți;
- *Ajutor* – oferit celor nevoiași;
- *Dărnicie* – față de persoanele sinistrate;
- *Acceptare* – a persoanelor cu CES, de altă religie sau etnie.

Proiectul 2. Subiectul: Ce este dizabilitatea?

Scopul: Formarea unui comportament social integrator al copiilor la treapta învățământului primar.

Obiective:

- să analizeze situații de viață reală privind noțiunea de dizabilitate;
- să aplice regulile de comportament moral-civic în diferite situații;
- să încurajeze fapte bune, comportament adecvat față de sine, cei apropiați, colegi.
- „Dizabilitatea. Tipuri de dizabilități”.

Asemănări și deosebiri. Oamenii cu dizabilități pot avea aceleași abilități ca și tine, dar și competențe ce diferă de ale tale. Ei au emoții și sentimente asemănătoare nouă. Ca și noi, ei trăiesc, uneori, clipe de bucurie și fericire, iar alteori sunt singuratici, neajutorați, își fac multe griji, nu au încredere în propriile forțe. Pentru a se simți bine, persoanele cu dizabilități au nevoie să fie acceptate, înțelese și respectate de comunitatea în care conviețuiesc.

Evocare – Ce este dizabilitatea? Dizabilitatea se referă la pierderea abilităților de a vedea sau de a auzi, de a se deplasa sau de a mișca părțile corpului, limitând persoanele în activitățile pe care le practică zi de zi. Dizabilitatea nu trebuie să excludă acești oameni. Ei, ca și noi, au vise și speranțe. Orice om poate avea o dizabilitate temporară. De exemplu, când te doare capul și nu poți învăța poezia, când ți-ai fracturat mâna și nu poți scrie, când ți-ai luxat piciorul și nu poți merge.

Realizarea sensului – invitație la discuție:

- Ce îți reușește cel mai bine acasă, dar la școală?
- Enumeră greutățile cu care te confrunți acasă sau la școală în realizarea anumitor sarcini.
- Cum te simți când nu poți îndeplini unele dintre aceste obligațiuni?

Căsuța cuvintelor:

- A exclude: a îndepărta, a da afară, a elimina;
- A fractura: a-și rupe un os, un membru al corpului;
- A luxa: a-și deplasa un os din articulație, a-și scrânti o mână, un picior.

Reflecție: Discuție pe marginea imaginii:

- Ce dizabilitate are băiețelul din cărucior?
- Ce fac prietenii lui?
- Ce trebuie să faceți când aveți un coleg cu dizabilități?

Proiectul 3. Subiectul: Dizabilitatea de auz

Obiective:

- să recunoască în baza studiului de caz dizabilitatea de auz;
- să aplice regulile de comportament moral-civic în diferite situații;
- să încurajeze fapte bune, comportament adecvat față de sine, cei apropiați, colegi.

Evocare: Povestea Nicoletei

„Nicoleta s-a născut cu auz normal, fiind o fetiță veselă și foarte vorbăreață. La vârsta de 4 ani s-a îmbolnăvit grav. Boala i-a afectat auzul: de atunci nu a mai putut auzi bine, nu înțelegea ce îi spuneau părinții când i se adresau, motiv pentru care a început să vorbească din ce în ce mai rar și mai puțin. Nicoleta are prieteni dragi și îi place foarte mult să se joace cu ei. Ea preferă să privească poze cu diferite animale, să confecționeze și să dăruiască măștișoare.”

Realizarea sensului: Ce este dizabilitatea de auz?

O persoană cu deficiențe de auz vede oamenii vorbind, dar, din păcate, nu poate auzi ce spun aceștia. Persoanele cu dizabilitatea de auz sunt lipsite parțial sau total de auz, ele înțeleg cu greu cuvintele rostite de către cei din jur.

Totuși, unii oameni cu dizabilități de auz pot vorbi și citi pe buze. Ei recurg la un limbaj aparte în care un rol important îl au mimica feții și gesturile, care, ca și semnele făcute rapid cu mâna sau zâmbetele, ne exprimă emoțiile și gândurile.

Căsuța cuvintelor:

- *Grav*: periculos, primejdios.
- *A afecta*: a dauna sănătății, producând boli, răni etc.

„Învățați, jucându-vă!”. Joc de rol:

Fiind față în față cu alt copil, încearcă să redai prin gesturi următoarele enunțuri, de exemplu: „Mă numesc Ionel. M-am rătăcit.” sau alte propoziții. Ce ți-a părut complicat în timpul discuției? Cum procedezi când comunică cu o persoană cu dizabilități de auz?

- Privește în ochi persoana cu care dialoghezi. Cere-i respectuos să stea în față ta.
- Repetă propozițiile pe care nu le-a auzit în timpul discuției.
- Desenează personajele povestirii.
- Redă prin semne emoțiile trăite de eroii povestirii.

Reflecție: Cum putem ajuta persoanele cu dizabilitate de auz? Povestește pe baza desenului.

Proiectul 4. Subiectul: Dizabilitatea de văz

Obiective:

- să recunoască în baza studiului de caz dizabilitatea de vedere;
- să aplice regulile de comportament moral-civic în diferite situații;
- să conștientizeze necesitatea dirijării reacțiilor afective.

Evocare: Povestea lui Ionel

„Familia lui Ionel locuiește în scara casei noastre. Ionel nu vede și, atunci când iese la plimbare, este însoțit întotdeauna de către sora lui mai mare. Băiețelul de 6 ani și-a pierdut vederea după ce un băiat a făcut un „experiment” cu o petardă găsită în stradă. Părinții l-au internat în spital, însă medicii au constatat că micuțul nu va mai putea să

vadă. Ionel are însă o capacitate de memorare extraordinară, o voce frumoasă și tuturor le place să îl asculte cântând.”

Realizarea sensului: Ce este dizabilitatea de vedere?

O persoană cu dizabilitate de vedere poate realiza activitățile pe care le fac ceilalți oameni. Aceste persoane sunt lipsite total de vedere sau au vederea foarte slabă. Ei nu disting obiectele din jur și își închipuie statura unui om după natura glasului. Cu ajutorul pipăitului percep dacă un obiect este mare sau mic, dacă suprafața este aspră sau fină, dură sau moale, caldă sau rece etc. Mirosul fin le permite să găsească magazinul. Ochelarii, lupa, ecranul unui computer specializat sunt instrumente de cunoaștere corectă a lumii. Câinii special dresați sunt adevărați prieteni ai persoanelor cu dizabilități de vedere și le conduc în drum spre școală, magazin, spital sau parc.

„Învățați, jucându-vă!”. Lucru în pereche:

- Realizați o cursă de distanță scurtă. Trasați o cărare pe podea.
- Împărțiți-vă în perechi. Legați un fular la ochi sau închideți ochii.
- Copilul legat la ochi este însoțit de un coleg. Împreună parcurgeți traseul desenat.
- După parcurgerea cursei, inversați rolurile.
- Cu ce dificultăți v-ați confruntat când ați realizat sarcina?
- Cum v-ați simțit atunci când nu puteați vedea?
- Cum a fost să-ți conduci partenerul?

Reflecție: Cum putem ajuta persoanele cu dizabilitate de vedere?:

- Oferă-i brațul tău persoanei care nu vede.
- Permite persoanei cu dizabilități de vedere să-ți atingă mâinile și fața.
- Povestește-i despre obiectele și oamenii din jur.

Proiectul 5. Subiectul: Dizabilitatea fizică

Obiective:

- să recunoască în baza studiului de caz dizabilitatea fizică;
- să aplice regulile de comportament moral-civic în diferite situații;
- să conștientizeze necesitatea dirijării reacțiilor afective.

Evocare: Povestea lui Cristi

„Cristi are 7 ani. Din cauza unui tragic accident rutier, nu poate să meargă ca toți ceilalți copii și este imobilizat în căruciorul cu roțile. La școală, în pauze, joacă șah cu colegii de clasă, care i-au devenit și cei mai minunați prieteni din lume.”

Realizarea sensului: Ce este dizabilitate fizică?

„Oamenii cu dizabilitate fizică, deși se deplasează cu dificultate, pot fi activi și independenți. De asemenea, se poate întâmpla să arate diferit de ceilalți oameni. Unii nu au o mână sau un picior, alții sunt de statură foarte mică sau au spinarea încovoiată. Mișcarea sau deplasarea în spațiu este una dintre dificultățile pe care le întâmpină aceste persoane.”

Căsuța cuvintelor:

- Imobilizat: care nu se poate mișca.

„Învățați, jucându-vă!”. Lucrul în echipă:

- Legați o eșarfa astfel încât să vă imobilizeze brațul drept și scrieți pe tablă ce simțiți în momentul respectiv.
- Legați o eșarfa sub genunchi, imobilizând picioarele, și deplasați-vă până la tablă.
- Cum v-ați simțit când au apărut anumite bariere pentru realizarea sarcinilor ?
- Cum poți ajuta aceste persoane să depășească obstacolele?

Reflecție: Cum putem ajuta persoanele cu dizabilitate fizică?:

- Nu fi mirat și nu-i arăta cu degetul când îi întâlnești.
- Nu râde de ei, mai ales când procedează altfel decât tine.
- Încearcă să te împrietenești cu aceste persoane, să le zâmbești. Toate acestea îi vor ajuta foarte mult în viață.

Proiectul 6. Subiectul: Dizabilitatea intelectuală

Obiective:

- să recunoască în baza studiului de caz dizabilitatea intelectuală;
- să aplice regulile de comportament moral-civic în diferite situații;
- să încurajeze fapte bune, comportament adecvat față de sine, cei apropiați, colegi.

Evocare: Povestea Dianei

„Diana s-a născut într-un sat din raionul Orhei. Dianei îi place să meargă la școală, dar însușește cu greu temele și obosește destul de repede. De curând a luat premiul I la un concurs de cântece populare moldovenești.”

Realizarea sensului: Ce este dizabilitatea intelectuală?

„Oamenii cu dizabilități intelectuale pot dansa, cânta. Ei participă la competiții sportive și pot îndeplini multe alte activități. Ei întâmpină dificultăți de învățare, ascultare, scris, vorbit, citit și gândire.”

Invitație la discuție:

- Când trebuie să dai dovadă de stăpânire de sine în clasă? Dar acasă?
- În ce cazuri te-a ajutat răbdarea?
- Care rezultate consideri că sunt mai bune: cele obținute prin supărare sau cele obținute prin indulgență?
- Care ar fi primul pas spre înțelegere în grupa voastră?

Reflecție: Cum puteți ajuta persoana cu dizabilitate intelectuală?:

- Oferiți-i sprijinul vostru pentru ca să înțeleagă tema, mai ales, dacă vă cere ajutorul.
- Tratați-i cu îngăduință și respect, evitați glumele pe seama acestor persoane.
- Fiți înțelegători și învățați să aveți răbdare: de exemplu, să mai explicați o dată ceea ce nu au înțeles.

Concluzie: Copiii cu dizabilități, la fel ca și semenii lor, au nevoie de dragoste, atenție, prietenie, familie, educație. Ei vor să frecventeze școala, să meargă în vizită la prieteni sau după cumpărături.

Lectura textului „Cățelul”

Discuție dirijată: De ce băiețelul a ales cățelușul șchiop? Ce calitate sufletească posedă băiețelul? Cum ai fi procedat tu? Generalizări.

Concluzii:

- Programul experimental a fost conceput pentru formarea toleranței față de persoanele cu dizabilități. La baza elaborării programului s-a ținut cont de ideile sintetizate din analiza literaturii de domeniu și a datelor experimentale colectate la etapa de constatare.
- În rezultatul organizării și desfășurării experimentului formativ la elevi s-au dezvoltat capacitatea de a se identifica ca persoană, în diferite grupuri (familie, școală, prieteni etc.); de a argumenta unicitatea persoanei și de a manifesta respect față de sine și de ceilalți.
- Elevii s-au exersat în identificarea copiilor cu diverse tipuri de dizabilități și în aplicarea unor reguli de conduită prin care se poate manifesta solidaritatea față de acești copii; s-a format capacitatea de a accepta diferențele dintre persoane și de a acționa pentru respectarea drepturilor copilului și de a demonstra modele de comportament tolerant față de persoanele cu dizabilități demne de urmat.
- În cadrul organizării și desfășurării activităților s-au utilizat următoarele metode și tehnici de lucru: discuții în baza textelor și imaginilor; exerciții de descriere a propriei persoane în relație cu ceilalți; exerciții de recunoaștere a diferențelor și unicității persoanelor; studiul de caz; jocuri de rol; exerciții de dialog în baza unor situații reale, imaginare; exemplul; discuții de grup despre importanța respectării regulilor de comportament în diferite situații; povestiri orale; jocuri didactice; simularea situațiilor de comunicare și comportare în diferite circumstanțe etc.
- În rezultatul implementării programului experimental s-a constatat formarea la elevi a toleranței față de persoanele cu dizabilități care se exprimă prin: atitudini tolerante în relațiile cu elevii cu CES, acceptarea diferențelor, exprimarea libertății, eliminarea discriminării și a intoleranței.
- Activitățile educaționale de formare prin intermediul cadrului ERRE și a metodelor interactive de grup combinate cu metodele tradiționale au avut un impact pozitiv asupra formării toleranței la elevii mici.

Referințe bibliografice:

1. *Bariere de incluziune socială a persoanelor cu dizabilități din Republica Moldova.* Studiu Sociologic. Chișinău, 2011. 64 p.
2. CARA, A., DILION, M. *Punte către înțelegere. Educație pentru incluziune, toleranță, acceptare.* Chișinău: Ed. ARVA Color SRL, 2012. 32 p. ISBN 978-9975-53-177-1.
3. CARA, A. *Punte către înțelegere. Educație pentru incluziune, toleranță, acceptare.* Chișinău: Ed. ARVA Color SRL, 2012. 40 p.
4. Codul Educației al Republicii Moldova nr. 152 din 17.07.2014. In: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 319-324/634, cap.VI, 24.10.2014.
5. CRAMARENCO, C. *Toleranță – Comunicare – Relaționare.* Sibiu: 2010, 160 p.
6. CUCOȘ, C. *Educația. Iubire, edificare, desăvârșire.* Iași: Polirom, 2008. 230 p. ISBN 978-973-46-1038-9.
7. *Curriculum la Dirigenție, Clasele I-IV,* Chișinău, 2007.
8. *Curriculum la disciplină Educație civică, clasele I-XII,* Chișinău, 2009. ISBN 978-9975-79-652-1.
9. *Dicționar de pedagogie Larousse.* București: Univers Enciclopedic, 1998. 315 p. ISBN 973-30-5130-6.

10. *Dicționar de psihologie*. București: Humanitas, 2001. 425 p. ISBN 973-50-1164-6.
11. *Dicționar explicativ al limbii române*. București, 2003. 1900 p. ISBN-10. 9739243290.
12. *Dictionarul spiritului tolerant*. Îndrumar pentru o gândire a mileniului III. Ed. I. București: Evenimentul, 1997. 327 p.
13. DULAMĂ, M.-E. *Educația pentru toleranță*. In: *Didactica Pro...* 2004, № 4 pp. 56-61.
14. *Educarea în spiritul toleranței*. Materiale de reper în ajutorul cadrelor didactice din învățământul preuniversitar. Chișinău: Gunivas, 2004. 35 p.
15. GHERGUȚ, A. *Sinteze de psihopedagogie specială*. Iași: Ed. Polirom, 2007. ISBN 978-973-46-3386-9.
16. NECULAU, B. C. Nevoia de educație interculturală astăzi, calea spre o societate tolerantă. In: *Toleranța – cheia ce deschide calea spre o lume nouă, a unității prin diversitate*: Simpozion internațional. Iași: Ed. Spiru Hret, 2011, pp. 34-36.
17. PERETEATCU, M., ZORILLO, L. *Educația incluzivă în școală*. Chișinău, 2011. ISBN 973-683-819-6.
18. PLEȘU, A. *Toleranța și intolerabilul. Criza unui concept*. Ed. LiterNet, 2005. 51 p. ISBN 973-7893-10-7.
19. REARDON, B. *Toleranța – calea spre pace*. Chișinău: ARC, 2004. 60 p. ISBN 9975-61-355-1.
20. *Strategia EUROPA 2020*. O strategie europeană pentru o creștere inteligentă, ecologică și favorabilă incluziunii. Comisia Europeană. Bruxelles, 2010.
21. ȚURCAN (BALȚAT), L. *Educație pentru toleranță*. Sugestii metodologice. Chișinău: Tipogr. „Garamont –Studio”, 2014. 62 p.
22. ȚURCAN (BALȚAT), L. *Pedagogia toleranței*. Ghid metodologic. Chișinău: UPS „Ion Creangă”, 2013. 150 p. ISBN 978-9975-46-170-2.
23. VĂIDEANU, G. *UNESCO*. București, 1996. 196 p.